

En högmässogudstjänst från musikalisk synpunkt.

(Föredrag hållet i Malmö vid 4:e Allmänna Svenska Kyrkosångsmötet 1921).

Då den, som här står, fått det uppdraget att med ett inledande föredrag vid detta möte bringa under diskussion »en högmässogudstjänst från musikalisk synpunkt», så är det mig ingalunda obekant, att många präst, kyrkomusiker eller församlingsmedlem finner en diskussion över ett sådant ämne något obehövlig.

Förhållandet är dock, att mångt och mycket i världen under tidernas lopp så liksom »stelnat till», blivit självklart, att det just därför aldrig blir dryftat, ehuru detta väl skulle kunna behövas och vara till god nytta; så är fallet med den musikaliska sången vid gudstjänsten, enkannerligen en högmässogudstjänst.

Alla äro vi överens om att då människan kommit inom templets murar, hon där skall känna sig fri från det världsliga, få en stämning, som bringar hennes tankar åt det rätta hållet. Redan *första preludiet* kan och bör ge en sådan stämning samt sätta församlingen in i den beträffande söndagens ämne. Det är icke oriktigt, om *detta* förspel blir något längre; det bör icke blott passa till den söndag det är fråga om, utan även till psalmens innehåll. Förekommer efter första psalmen *inledningsantifoni*, så är det riktigast att göra modulationen mellan koral och antifoni så kort som möjligt, varvid första antifoniackordet bör givas så tydligt, att liturgen hinner fatta tonarten. Mången gång händer, att tjänstgörande prästen vill ha beledsagning hela tiden, oaktat det t. ex. endast står föreskrivet några understödjande ackord. Sådant är ej riktigt; botemedlet häremot är endast: bättre övning.

Kyrie hör man ej så sällan miss-handlas. Vanligen utföres det med för stark orgel. Emellan *Kyrie* och *Gloria* inskjutes ofta, för övrigt felaktigt, en modulation. Problemet att ge prästen begynnelseackord till *Gloria* kan emellertid lösas på annat sätt, nämligen så, att man genom transposition av endera *Kyrie* eller *Gloria* bringar tonarterna i sådant förhållande till varandra, att modulation ej behöves och *Gloria* kan komma omedelbart efter *Kyrie*. Ett än större fel är att modulera från *Gloria* till *Laudamus*. Det senare skall komma strax efter det förra, och ingen bör låta avskräcka sig av de någon gång märkvärdiga tonartsförhållandena. Ehuru *Laudamus* och *Gloria* skola följa på varandra, så bör man dock ge församlingen tid att resa sig, så att ej de första tonerna av *Laudamus* förkvävas av oljud som stundom uppkomma, då en församling rör på sig.

Vid behandlingen av *Laudamus* vill jag peka på ett missförhållande, som är ganska vanligt, det nämligen, att *Laudamus* vid så många tillfällen utföres för starkt. Att t. ex. en Långfredag låta denna hymn med starka stämmor brusa fram, och sålunda bryta den dagens stämning är ej förenligt med god smak och kyrkomusikalisk sans. *Laudamus* bör visserligen något litet framhåvas men ej så, att gudstjänstens, så att säga, färg fördärvas.

Till den följande *Salutationen* bör göras en kort modulation. Gradualkoralens preludium skall ej breda ut sig, utan vara tämligen knappt, men ej därför smaka hastverk.

Understundom sjunges *Credo*-

psalmen av församlingen; det är riktigtast att ej därtill göra preludium, men fråga är, om det dock icke måste preludieras för att lämna församlingen tid att söka reda på psalmen; vi äro ju ännu ej komna dithän, att varje kyrkobesökare kan Credopsalmen utantill, såsom förhållandet är t. ex. med »Allena Gud i himmelrik».

Den efter Tron ofta förekommande särskilda hymnen och dess behandling vore mycket att säga om, men jag skall inskränka mig till ett par påpekanden. Om stycket icke är avsett att ackompanjeras, bör det naturligtvis sjungas a capella, och har man en någorlunda god och villig kyrkokör, så få bekvämlighetshänsyn ingalunda läggas hindrande i vägen för hymnens noggranna inövning och stilriktiga utförande. Vidare bör man ej tro, att gammal kyrkomusik inte kan förstås, eller riktigare sagt, njutas av vårt kyrkofolk. Kören är kanske litet fundersam första repetitionen, men den finner sig snart fången i de gamla klangernas stämning. Det är därför allt skäl i att ej förfalla till en del sentimentalt pjunk i körväg, utan hellre söka det gamla om man ej kan taga nytt, som är värdigt rummets helgd.

Det preludium, som inleder den s. k. predikstolskoralen, bör hava större längd än de övriga, det skall stämma församlingen till ro och lugn inför den kommande predikan, ja, så att säga, utgöra höjdpunkten i preludierandet; där bör organisten just visa vad han kan åstadkomma i kyrklig stämning.

Till koralen efter predikan preludieras däremot kort, och modulationen till den efterföljande salutationen göres likaledes knapp.

Vända vi oss nu till den härefter följande delen av högmässan, nattvardsfirandet, så skulle jag vilja

betona, att den därtill hörande musiken bör hållas i en mild dager utan stora kontraster, men dock utan enformighet. — Den efter kyrkobönen följande koralen bör föregås av en modulation vars längd i någon mån måste lämpas efter rådande förhållanden.

Det är som bekant så, att alla kyrkobesökare ej stanna kvar under nattvarden, utan många avlägsna sig efter kyrkobönen. Göres då modulationen för kort, så blir den heliga akten störd av det buller, som uppkommer, då en stor del av församlingen avlägsnar sig. Därför är det bättre att göra modulationens längd beroende av den tid som förflyter, till dess allt kommit i stillhet. Det efter Fader Vår följande Sanctus vill gärna få en styrka, som för mycket bryter den förhärskande dämpade stämningen, men som man gör rättast i att akta sig för. — Om till det följande Pax modulation behöves, så skall den vara kortfattad, varemot musiken mellan Pax och Agnus Dei bör fortgå så länge, att Agnus Dei börjar sjungas först då utdelningen börjar.

Det därpå följande avsjungandet av mången gång ett par tre nattvardspsalmer verkar, det veta vi nog litet var, understundom torrt, schablonmässigt, enformigt.

Att särskilt vid stora nattvardsgångar risken att en dylik enformighet skall uppkomma, är mycket stor, har givit anledning till försök att på något sätt råda bot på missförhållandet; jag vill nämna några sätt att använda. — Finnes kyrkokör, så kunna t. ex. damstämmorna och herrstämmorna turas om med att sjunga en vers var, och vid lämpligt tillfälle kan kören samfällt sjunga en eller annan vers; men alltid svagt, t. o. m. mycket svagt, varjämte orgeln givetvis skall med svag registrering leda det

hela. — Ett annat men kanske svårare sätt att bryta enformigheten består däri, att kyrkomusikern vid av psalmtextens innehåll motiverat ställe avbryter psalmsången och skjuter in något till det hela passande och lagom långt mellanspel, varpå psalmen återupptages, då utdelningen till nytt lag nattvardsgäster vidtar. När ny nattvardspsalmskall börjas, så bör detta likaså ske vid början av ny utdelning, varför modulationen till denna koral bör avpassas därefter.

Jag har dröjt något vid det musikaliska i nattvardsfirandet, och det har jag gjort därför, att både präster och kyrkomusiker understundom försynda sig mot den musikaliska stämning, som bör vila över detta moment i högmässogudstjänsten, i det båda kategorierna tjänstemän ofta bryta det upphöjda lugn och den stilla ro, som skall vila över den akten.

Innan jag kommer till slut på denna framställning, så bör något sägas om Litanian. Denna sjunges väl mera sällan *i sin helhet*, utan endast dess början och slut, men mången gång får man höra den utföras på ett så långsläpigt sätt, att dess verkan uteblir, ity att den blir tung och utdragen och dess skönhetsvärden ej komma fram. Församlingens svar skola självfallet ej dränkas av för stark orgel.

Vidkommande högmässogudstjänstens sista del är att säga, huru en alldeles för utspunnen modulation från det trefaldiga Amen till slutkoralen är olämplig. Denna övergång bör vara ganska kort.

Efter högmässan spelas merendels något, som fått det mycket nedsättande namnet »utgångsstycke», ja t. o. m. »utgångsmarsch». Namnet säger ganska mycket, ity att däri kan ligga dels församlingens likgiltighet inför kyrkomusikaliska

konstverk, och dels dess ringaktning för sin organists prestationer. Men även om en församling, eller några dess medlemmar gärna lyssna till det sköna, som efter mässan framföres, så blir det ganska ofta en väntan på kungörelseuppläsandet, som totalt bryter stämningen; först därefter kommer orgelstycket. Varför icke låta detta stycke följa omedelbart på sista koralen, där det skall ha sin plats och läsa kungörelserna sedan? Eller skulle det icke kunna tänkas, att — så att säga — mera pro forma dessa lästes under spelandet, vilket f. ö. också praktiseras? — Efter högmässa med tillhörande nattvardsgång anser jag för min del intet efterspel böra förekomma. Rörande vad som bör utföras, så är det givet, att organistens smak och stilkänsla böra leda honom, så att intet, som ej passar i ramen kommer till framförande.

Sedan nu gången av en högmässogudstjänst i avseende på det musikaliska blivit framställd, skola ännu några ord sägas och då först om *preluderingen*.

Ej sällan får man höra preludierandet ske i otakt, tonikan och dominanten utgöra preludiets hela harmoniska konst, eller ackord på ackord radas upp utan sammanhang. Dissonanser hopas ganska omotiverat, kyrklig stil får man leta efter, men finner i stället rent världslig, som tvärt försätter en utanför tempelmurarna. Dock är det icke sagt, att ett kyrkligt preludierande skall vara torrt och utan stämning; tvärtom, även med användande av kontrapunktisk konst kan ett preludium göras tilltalande och stämningsmättat. En organist bör tillika betänka, att om han på grund av en eller annan tillfällig indisposition ej skulle kunna göra ett tillfredsställande preludium, det

då är bättre att spela ett av annan tonsättare; och framför allt, gör intet *längre* preludium, vid tillfäl-
len av indisposition!

Koralspelet har dryftats många gånger och varit föremål för mångas experiment, och dock skulle jag vilja säga, att man aldrig kommit till något resultat. Jag förmenar dock, att det ej kan lyckas stöpa koralspelet i *en* form, ty, om man, för övrigt riktigt, utgår från den satsen, att koralen ej bör verka släpig, så har en förständig kyrkomusiker nog liksom på känn, hur han skall leda sin församling och uppfostra henne till att sjunga sina psalmer riktigt. Alla psalmer böra ej ha samma tempo, det bör vara givet för var och en, och ingen psalm bör sjungas i *så* hastigt tempo, att dess karaktär av kyrklig värdighet äventyras. Koralen skall spelas i takt och ej onödigtvis starkt; det bör ej vara för kort uppehåll mellan psalmens olika versar. — Organisten bör vidare förstå, att han skall *leda* församlingen, ej *ackompanjera*; känner han sig som ackompanjator, så kan församlingen lätt råka ut på långsläpighetens gungfly, varur hon ej får det lätt att taga sig upp.

Om organisten ej kan få församlingen med, utan denna går sin egen underliga väg, så kan han hjälpa upp det hela genom att vid behov släppa upp alla understämmorna och sålunda i viss mån spela något staccato; då följer församlingen snart med. I detta sammanhang må det kända faktum framhåvas, att en församling ej blir en god psalmsjungande menighet genom enbart orgelns ledning, därtill tarvas god föresjungning.

Liturgens uppgift är ingalunda lätt och bör ej heller fattas lätt.

Det händer understundom, att präster ej kunna mer än *en* serie

av mässan och sålunda alltid sjunga samma Gloria t. ex., ett förhållande som icke kan kallas riktigt; bekvämlighetshänsyn får ej förorsaka att repertoiren blir så liten. Har prästen sångröst och litet musik i sig, så må han göra sig det besväret att öva in några alternativ. Fullkomligt orätt är att vilja transponera upp mässa så *högt*, att församlingen ej kan orka med i svaren; sådant händer ej så sällan gamla studenttenorer; i *detta* fall bör organisten bestämt och varsamt säga ifrån. Ett rätt vanligt fel är att mässa för långsamt eller att omotiverat hålla ut höjdtöner. — Ännu ha vi ej kommit så långt, att alla röstbegåvade präster äro utbildade sångare, men så mycket kunna de dock, att de ej böra andas på felaktiga ställen och att de böra försöka sjunga rent. Det *sentimentala* sjungandet bör om möjligt undvikas.

Under detta mitt anförande har ofta förekommit ordet stämning, och ehuru jag väl vet, att mången ej är benägen att gilla den åsikten, att en högmässogudstjänst måste hava en viss stämning, så kan jag dock ej underlåta säga, att det momentet ej bör underskattas. Gudstjänsten får ej bliva orolig på något sätt, den bör hållas i en enhetlig stil och föras fram, även i vad det avser det musikaliska kyrkligt värdigt och sant konstnärligt. Vad vi inom tempelmurarna känna strömma mot oss skall stämma oss till ro och skilja oss från yttervärlden. Både präster och kyrkomusiker böra veta, att de *båda* göra gudstjänsten till vad den är. Det musikaliska spelar därvid en större roll, än vad i allmänhet många hålla före.

Svante Sjöberg.